

Amerikai könyvtárakban

Az utazás izgalmas élmény, és méginkább az, ha más világrész felé indulunk. Ha rövid az időnk, fokozottabban figyelünk, iparkodunk agyunkban rögzíteni a látottakat, hallottakat, de mélyebb, alaposabb megismerésre nincs mód. Nekem sem volt, természetesen, az Amerikai Egyesült Államokban tett néhány hetes látogatásom idején. Hazatértem óta nem érnek váratlanul, de mindig zavarba ejtenek a kérdések: Milyenek az amerikai könyvtárak?

Az Amerikai Egyesült Államok: földrésznyi terület, félországnyi városok, város nagyságú egyetemek. Ezeket az arányokat kell vetítenünk a könyvtárak területére is, mielőtt összehasonlításokba bocsátkoznánk. Mire figyeljen hát oda egy távoli kis ország könyvtárosa? Mi az, amit érdekes, érdemes itt elmondani? Nem gondolom, hogy holnapra általánosan el fognak terjedni a számítógépek a magyar könyvtárakban. Sajnos, még azt sem remélhetem, hogy munkahelyemen, a Budapesti Műszaki Egyetem könyvtárában rövidesen tágas, szabadpolcos olvasóteremmel, kényelmes karosszékekkel, olvasóasztalokkal, kutatófülkékkel, az Amerikában általam megcsodált modern könyvtártechnikai berendezésekkel várhatjuk valóban értékes könyveink, folyóirataink olvasóit, az egyetem oktatóit és hallgatóit. De a módszerek, tapasztalatok érdemesek figyelmünkre, s mert a számítógépek elterjedésével előbb-utóbb olcsóbb lesz áruk is, fel kell készülnünk könyvtári alkalmazásukra. Amit mégis leginkább szeretnék: *a szemléletmód megváltozását könyvtárosainkban az olvasókat, olvasóinkban és felettes hatóságaink képviselőiben pedig a könyvtárakat illetően.*

Ahogy én láttam, egy-egy amerikai könyvtár azt a kellemes érzést ébreszti az olvasókban, hogy minden értük történik: itt a könyvtárosok mindent megtesznek az olvasó idejének kímélése, kényelme és információigényének kielégítése érdekében. Így van-e ez minden esetben nálunk is? — kérdem a könyvtáros kollégákat. És az olvasók, vezetők gondoltak-e arra, hogy a könyvtáraknak fontosabb szerepet kellene betölteniük az egyes intézmények, sőt az egész ország életében?

Időm és lehetőségeim korlátai miatt csupán három egyetemi és három közművelődési könyvtárat nyílt alkalmam meglátogatni. Utóbbiak: *Carnegie Library of Pittsburgh; Holden Public Library; Worcester Public Library.* S az egyetemi: a *Gannon College, Erie; a Massachusetts Institute of Technology, Boston* és az *University of Massachusetts, Amherst* könyvtára. Nagyon fontos itt megemlíteni, hogy a két állam, ahol a fent említett könyvtárak működnek: Pennsylvania és Massachusetts. Az előbbi gazdag iparvidék — például Pittsburgh az egész amerikai acélipar központja —, az utóbbi pedig az USA kulturális szempontból legfontosabb területének, New Englandnek egyik állama, s még itt is kiemelkedik világhírű oktatási intézményeivel és számítógép-iparával.

A könyvtár jelentősége

A New England-i településekre jellemző, hogy a központban a városháza, a templom — pontosabban a különböző felekezetek templomai — mellett ott látható a könyvtár reprezentatív épülete. Pittsburgh kulturális centrumában, a Szépművészeti Múzeum tőzsomszédságában van a városi könyvtár. Működtetésére az elmúlt évben hatmillió dollárt költöttek. — A Massachusetts Egyetem 30 000 hallgatót befogadó területének, campus-ának szinte pontosan a földrajzi központjában látható egy 28 emeletes toronyház: ez a központi könyvtár (a föld alatt még öt szint mélységig terjednek a raktárak). — Erie-ben a fokozatos politechnikummá alakuló Gannon College vezetősége néhány évvel ezelőtt négymillió dolláros beruházással létrehozta modern oktatási és könyvtártechnikai eszközökkel gazdagon felszerelt központi könyvtárát. Nevében is kifejezésre jut az egyetemen betöltött fontos szerepe: *Library and Learning Center* (Könyvtár és Tanítási-Tanulási Központ).

Az amerikaiak láthatólag komolyan veszik a szállóigét: „A tudás hatalom”, s azt, hogy a jövő társadalmának színvonalát a tudásszint fogja meghatározni, amelyet magas színvonalú oktatással és folyamatos tanulóssal lehet elérni. A tanulás ma már nem szűnhet meg a diploma megszerzésével, s bármely területen is működik egy szakember, a szakterület irodalmának figyelemmel kísérésére kényszerül. Számtalan, különböző nyelvű szakkönyvet, folyóiratot, kutatási jelentést stb. kellene állandóan olvasnia és feldolgoznia. Ebben az információáradatban a szűrő szerepét ellátó, az információk válogatását, gyűjtését, tárolását, nyilvántartását, rendezését, elemzését és szolgáltatását vállaló könyvtáraktól várhat és kér is segítséget.

Előterben: az olvasó érdeke. Olvasó és könyvtáros

Udvariasságot és a legnagyobb segítőkészséget tapasztaltam a meglátogatott könyvtárakban. Annak a ténynek egyszerű közlése, hogy — külföldi könyvtáros lévén — érdekel az intézmény működése, a Carnegie Könyvtár egyik fiatal munkatársa órákat áldozott arra, hogy engem a háromemeletes épületen végigvezessen, és a könyvtár szerkeázgató tevékenységével, illetve szolgáltatásaival megismertessen. A bostoni műszaki egyetemi könyvtárban a feldolgozási osztály vezetője maga jött értem, amikor a szakolvasóterem könyvtárosától meghallotta, hogy érdekel a számítógépes katalogizálás.

Egyébként a kölcsönző és tájékoztató könyvtárosokon kívül a könyvtárak többi dolgozója is közelebb „él” az olvasóhoz, mint nálunk. Sok esetben az egész emeleten végighúzódo olvasóteremtől csupán egy üvegfal határolja el a munkahelyeket.

Az egyetemeken — benyomásom szerint — az oktatók és a hallgatók könyvtári kapcsolata személyesebb, mint nálunk. A hallgatók — mivel oktatóik önálló munkát kívánnak tőlük — maguk keresnek irodalmat a megadott témákhoz. A könyvtárosok oly módon is segítik őket, hogy például, a bostoni Massachusetts műszaki egyetem könyvtárának diákkönyvtárát szünet nélkül nyitva tartják (nappal, éjjel és vasárnap is!). A Gannon College könyvtárán egy tanszékvezető docens vezetett végig, s bár nem könyvtáros, imponáló biztossággal tájékoztattott a könyvtár szolgáltatásairól és egész állományáról. Az volt az érzésem, hogy ismeri még az egyes könyvek helyét is a polcokon. Ehhez természetesen a feldolgozás és a raktározás rendszere is hozzásegíti a használót.

Olvasó és könyvtár

Az amerikai könyvtárak szembetűnő törekvése, hogy a minimumra csökkentsék azt az időt, amit az olvasó a szükséges információ keresésére fordít. Ennek érdekében a legkülönbébb módszereket alkalmazzák.

A Carnegie Könyvtár az 1977-ben bevezetett gyorsinformációs telefonszolgálat keretében a könyvtárhoz intézett 971 473 kérdés nagy részére azonnal választ adott, és csak a kérdések egyötödével irányította az érdeklődőket a tájékoztató osztályhoz.

A könyvtárba belépő olvasót számos — igen udvarias hangú — tábla, felirat fogadja, megkönnyítvén a keresett dokumentumok helyének megleglését. Nagyobb könyvtárakban az állományt feltáró katalógusok egész rendszerét építik ki, és használatukat külön kiadványban ismertetik az olvasóval. A bostoni műszaki egyetemi könyvtárban a központi katalógus mellett elhelyezett kazettáról hallgatható meg a bevezető tájékoztatás.

Találkoztam hagyományos katalógusfajtákkal és ezek kombinációival is, mint például az egyesített szerzői, cím- és tárgyszó szerinti kereszkatalógus. A központi betűrendes katalógusban gyakran szerepelnek a folyóiratcímek, sőt néhol a rendelésmásolatok is. Sok könyvtár rendel meg a washingtoni Kongresszusi Könyvtár (Library of Congress) által készített katalóguscédulákat.

A szakkatalógusokat korábban a Dewey-féle rendszer alkalmazásával szerkesztették, az utóbbi időben a Library of Congress szakrendje szerinti tárgyszókatalógusokat építenek ki (a Carnegie Könyvtár például 1973-tól).

Az információhordozók új típusairól (mikroformák, magnószalagok, kazetták, hanglemezek stb.) külön katalógusok készülnek, s ezeket a mikrofilmtárak mellett, illetve az audiovizuális központokban helyezik el. Némelyik könyvtár — például a bostoni — szerepelteti ezek leírásait a központi katalógusban is, s utal arra, hogy milyen — könyvtől eltérő — formában jelentek meg.

A bostoni Massachusetts Institute of Technology könyvtárának természettudományos olvasótermében a katalógusban böngészve örömmel fedeztem fel a *Budapesti Műszaki Egyetem* tudományos folyóiratát, a *Periodica Polytechnicá-t*, illetve ennek 4 sorozatát, az „Sz” betűnél pedig magyar tudósok, *Szentágothai János* és *Szőkefalvi Nagy Béla* munkáit. Sajnos, a katalógusok „Magyarország” címszava után általában igen kevés dokumentum leírását találtam. Mégis, hála az Erie-ben lakó magyaroknak, a Gannon College Könyvtárának szépirodalmi polcain több magyar író műve vagy munkásságukat ismertető kötet szerepel.

Olvasó és információ

A nagy könyvtárak állományát sok esetben mikrofilmes vagy számítógépes információhordozókon tartják nyilván. A Carnegie Könyvtár folyóiratait mikrofilmmre veszik fel, és — néhány kivételtől eltekintve — egy év után selejtezik az eredeti füzeteket. A Library of Congress katalógusa 27 millió címszót tartalmaz, ennek nyil-

vántartása szinte lehetetlen volna a számítógép segítsége nélkül. A bostoni műszaki egyetem (MIT) könyvtárában számítógépen készítik a címleírást. Ugyanezen — a fel dolgozó osztályon elhelyezett — terminálon visszakereshetők a bibliográfiai adatok. Csak ámultam, mikor a képernyőn káprázatos sebességgel megjelentek azoknak a könyvtáraknak kódjelei (vagy tíz sor hosszú volt a felsorolás), amelyekben a kere sett könyv megtalálható.

A számítógépes információfeldolgozásnak, -tárolásnak és -visszakeresésnek óriási jelentősége van a könyvtári tájékoztatásban. Az adatkeresésben korábban a könyv- tárosra és magára a kutatóra váró időigényes feladatokat átveszik az elektronikus adatfeldolgozó berendezések, rendkívüli távlatokat nyitván ezzel a tudományos fej- lődés előtt. A kutató ugyanis a megtakarított keresési időt az információ felhasználására fordíthatja.

A természet- és társadalomtudományokban bibliográfiai adatgyűjtést, számító- gépes irodalomkutatást végez az amhersti egyetemi könyvtár referenz-osztálya, e szolgáltatás azonban nem ingyenes még az egyetemi oktatók és hallgatók részére sem. Az irodalomkutatásnak ezt a hatékony, de költséges módját ajánlja olvasóinak a bostoni műszaki egyetem könyvtárának tudományos információs központja is. Ez az intézmény a folyóiratok számítógépes visszakeresésre programozott indexei alap- ján bármilyen témakörben vállalja a bibliográfiai adatszolgáltatást. Ha az informá- ciót kérő személy nem ragaszkodik a közvetlen kapcsolathoz (kérdés-felelet formá- ban), hanem papírra kiírva, postán kéri az adatokat, a költség lényegesen csökken.

A Gannon College könyvtárának — tárcsás rendszerű hozzáféréssel (dial access) — orvosi adatbankhoz van csatlakozása. Az adatbankok számítógépesített lexikonok- hoz hasonlítanak, kiépítésük a leggyorsabb és legpontosabb információszerzés lehe- tőségét teremti meg. Az USA-ban ma már általános és szakosított adatbankok mű- ködnek. Mintegy fél éve a Carnegie Könyvtár is kapcsolatot létesített egy nagytel- jesítményű adatfeldolgozó rendszerrel, ez a New York Times Information Bank. Napilapok — elsősorban a New York Times — híryanagának és fontosabb cikkeinek adatait táplálták a számítógépbe. Az adatbank összetettebb kérdésekre is képes vá- laszt adni. (Két katódsugaras terminálja közül az egyik a Carnegie Könyvtár köz- ponti épületében, másik egy ágazati könyvtárban van elhelyezve.) Az adott válasz képernyőn vagy papírra kiírva jelenik meg. Az adatbankok rendszere gyors ütem- ben épül ki, és mind több könyvtár használja fel munkájában szolgáltatásaikat.

Az állomány összetételének megváltozása, technikai berendezések, szolgáltatások

Az információáradatnak, az ismeretanyag bővülésének természetes következménye a publikációk számának gyors növekedése. Ezek célszerű válogatása és tárolása, val- lamint hozzáférhetővé tétele érdekében új módszerek és technikai eljárások kidol- gozása vált szükségessé.

Megváltozik a hagyományos könyvtár állományának összetétele is. A Carnegie Könyvtár 1977-ben beszerzési keretének 23 százalékát már nem könyvek, hanem új típusú információhordozók beszerzésére fordította. Az utóbbi években ezeknek — mikroformák, magnószalagok, video- és audiokazetták, hanglemezek stb. — igen szé- les skálája alakult ki. Csakhogy használatukhoz számos kiegészítő berendezést kell az olvasó rendelkezésére bocsátani. A mikroformákhoz különféle olvasókészülékeket (a Carnegie Könyvtárban 15, a Gannon College könyvtárában 8), a hanglemezek, hang- szalagok meghallgatásához auditív berendezéseket (2—3 a kisebb könyvtárakban — például a holdeniben — is látható volt). A bonyolultabb technikai segédeszközök azonban már nem helyezhetők el az olvasótermekben, kialakították tehát az audio- vizuális központokat, stúdiókat. Itt álló- és mozgóképes vetítők, filmfelvevő kamerák, zártláncú tv-hálózatok találhatóak (a Gannon College-ben 40 asztal képernyővel, le- hívó tárcsával, fejhallgatóval felszerelve), továbbá számítógép-terminál, nyelvi labo- ratórium stb.

Fotókópiákat és xerox-másolatokat nemcsak a könyvtár laboratóriuma, hanem — pénzérme bedobásával — az olvasó maga is készíthet. A Carnegie Könyvtár a leg- frissebb hírek közvetítéséről is gondoskodik a United Press International News Ser- vice segítségével. A könyvtárba lépő olvasó szeme azonnal a számítógép kiíró be- rendezésére vetődik, amely folyamatosan közli a szöveget, a legújabb nemzetközi híreket.

A könyvtár különféle programokat: filmvetítéseket, író-olvasó találkozókat is szervez, szépirodalmi sorozatokat ad ki, bábelőadásokat rendez a gyermekeknek stb.

Könyvtárközi együttműködés — kölcsönzés

Bármilyen gazdag állománnyal rendelkeznek is egy-egy könyvtár, egymagában képtelen megbirkózni a feladatokkal. A szocialista országokban régen felismerték a

könyvtárak közötti együttműködés szükségességét, s létrehozták a könyvtárak egységes szervezetét. Az USA-ban a korábban elszigetelten működő könyvtárak között is kialakulnak az együttműködés különféle formái. Ilyenek New Englandben a Boston Library Consortium (10 egyetemi, köztük a bostoni műszaki egyetemi — MIT — és az amhersti egyetemi könyvtár részvételével) és az öt „völgybeli” (Pioneer Valley) főiskola könyvtárának együttműködése. Ezen intézmények oktatói és hallgatói bármelyik könyvtár állományának használatában előjogokat élveznek.

Az egyetemeken a központi könyvtárakon kívül intézeti könyvtárak is működnek, ezek egy-egy tudományterület szakembereinek ellátásáról gondoskodnak. A bostoni műszaki egyetemi könyvtár hálózatában 12 intézeti könyvtár és egy diákkönyvtár működik. A diákkönyvtár főként tankönyvek és szakkönyvek másodpéldányait gyűjti, ezenfelül szépirodalmat, népszerű folyóiratokat, külföldi és amerikai napilapokat. Anyagát nem kölcsönzi, csak helybenolvasásra bocsátja a hallgatók rendelkezésére, de, mint már említettem, állandóan nyitva tart.

Az intézmények igen nagy jelentőséget tulajdonítanak a könyvtárközi kölcsönzésnek, és e téren igen nagy forgalmat bonyolítanak le.

Az olvasó érdekében — hogy csökkentsék a várakozásra, sorbanállásra pazarolt idejét — a könyvtárak a kölcsönzés gépesítésére törekszenek. Az amhersti egyetem központi könyvtárában megoldották a teljes folyamat automatizálását. Minden könyvnek van egy számítógéppel készült kártyája, melyet a hallgató diákigazolványával együtt behelyeznek a gépbe, s a komputer rögzíti a szükséges adatokat, a könyvtáros pedig a képernyőn ellenőrzi ezeket. A könyvek visszaadását azáltal is egyszerűsítik, hogy a bármelyik tagkönyvtárból kölcsönzött művek visszaadhatók a központi könyvtárban is. Ha az olvasó igénybe veszi a két bejáratnál levő „postaládákat”, s odahelyezi a visszahozott könyveket, nem is kell a kölcsönzőkönyvtárhoz fordulnia.

A szabadpolcos raktározás nagyon előnyös az olvasó szempontjából, a könyvtáraknak azonban meglehetősen sok dokumentum elvesztésével kellett számolniuk. Ez a könyvek árának emelkedése miatt is nagy gondot okozott. Szomorú, hogy némelyik olvasó visszaélt az irányában megnyilvánult bizalommal. Emiatt több, értékes gyűjteménnyel rendelkező könyvtár arra kényszerül, hogy elektronikus biztonsági berendezés segítségével védje állományát. A könyvtáros a könyvek gerince mögé helyezett vaslemez mágnességét a kölcsönzéskor megszünteti. Ha valaki elmulasztja szabályosan bemutatni a magával vitt kötetet, a kijáratnál berregni kezd a csengő, és egy korlát zárja el az útját. A „szórakozott”, „feledékeny” olvasót felkérlik, hogy fáradjon vissza a kölcsönzőpulthoz, ahol változatlanul udvarias arckifejezéssel már várja a könyvtáros.

Verbóczy Gyuláné

(A szerkesztőség megjegyzése: A témával kapcsolatban érdemes elolvasni Horváth Tibor cikksorozatát is, mely a Könyvtáros 1973. évi 8—10. számában jelent meg.)

Lapozgató

● A MŰVELŐDÉS-nek, a román Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács folyóiratának 1978. 9. (szept.) számában megjelent *Könyvtár* című negyedéves melléklet közli *Vértesy Miklós*: Bibliofilek és bibliománok c. cikkét, melyet a lap a Könyvtáros 1977 májusi számából vett át. A *Könyvtár*-ban olvashatjuk egy készülő román—magyar könyvtáros szótár egyik fejezetét is, ehhez az olvasók észrevételeit kérik a szerkesztők: *Veronica Filimon* és *Balogh József*. Ugyancsak érdekesek a Kovászna megyei vándorkönyvtár — a mi szóhasználatunk szerint: mozgókönyvtár — könyvtárosának, *Balogh Lászlónak* megszívlelendő tapasztalatai: A cikkíró szót emel a „bütykölt” autóbuszok ellen (ld. *Pintér László* írását is a Könyvtáros 1978/8. számában!), ennek ellenére meggyőző számokkal érzékelteti még az ilyen bibliobuszok eredményességét is: a Kovászna megyei mozgókönyvtár például fél év alatt — de mindössze 53 kölcsönzési napon — 808 beiratkozott olvasónak 4149 kötetet kölcsönzött, ami — szerinte — nagyjából egyenlő egy kisebb városi könyvtár évi teljesítményével. Balogh László arra is figyelmeztet, hogy a mozgókönyvtár legjobb reklámja, ha megérkezéséről a gépkocsira szerelt hangosbeszélő segítségével értesíti a megállóhely körzetének lakosságát.